

رشد ابزارهای انسجام دستوری در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان فارسی‌زبان

آتوسا رستم بیک^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

امین حاجی رضایی^۲

دانشجوی دکترین زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی

سید مصطفی عاصی^۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مهسا پهلوان زاده^۴

دانشجوی دکترین زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۸/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۲۶

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رشد گفتمانی در کودکان، به بررسی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری (ارجاع، حرف ربط، حذف و جانمایی) در روایت‌های نوشتاری دانش‌آموزان فارسی‌زبان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی (۹-۱۲ ساله) در چارچوب دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی و متیسن (۲۰۰۴) می‌پردازد. گردآوری داده به‌شیوه میدانی و تحلیل مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی است. نمونه آماری ۴۵ دانش‌آموز پسر یک مدرسه دولتی در تهران در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ است. با استفاده از دو داستان مصور، در مجموع ۹۰ روایت نوشتاری گردآوری و از منظر فراوانی، درصد و الگوی رشد تحلیل شد تا به این پرسش پاسخ داده شود که بالاترین سن چه تأثیری بر فراوانی و تنوع رخداد انواع ابزارهای انسجام دستوری دارد. فراوانی ابزارهای انسجام دستوری در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم، به‌ترتیب، ۱۲۸۵، ۱۸۶۶ و ۲۱۹۸ گزارش

-
1. atoosa.rostambeik@gmail.com
 2. aminhajirezaie@gmail.com
 3. smostafa.assi@gmail.com
 4. mahsapahlevan1368@gmail.com

می‌شود. بنابراین با بالا رفتن سن، کاربرد انواع ابزارهای انسجام افزایش می‌یابد و مطابق آمار تحلیلی کروسکال والیس این اختلاف در سطح $p \leq 0.05$ معنادار است. همچنین نسبت رخداد انواع ابزارهای انسجام با بالا رفتن سن تغییر می‌کند و رخداد ابزارهای انسجامی پیچیده‌تر افزایش می‌یابد. در مقولهٔ ارجاع، ارجاع شخصی بیشترین و ارجاع مقایسه‌ای کمترین بسامد را دارند. در مقولهٔ انسجام پیوندی، حروف ربط افزایشی، تقابلی، زمانی- مکانی، علی شرطی و در نهایت شرح‌دهنده، به ترتیب، بیشترین تا کمترین بسامد رخداد را دارند. در حذف و جانشینی، بیشترین بسامد به حذف گروه اسمی و کمترین به حذف گروه فعلی تعلق دارد. در پیکرهٔ مورد بررسی، ۶۲ درصد از ابزارهای انسجامی مشاهده شده از نوع مقولهٔ ارجاع، ۲۲ درصد از نوع حرف ربط و ۱۶ درصد از نوع مقولهٔ حذف و جانشینی بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: ارجاع، حذف و جانشینی، حروف ربط، رشد، گفتمان نوشتاری.

۱- مقدمه

بررسی رشد زبان در مطالعات زبان‌شناختی در دو بخش کلی رشد اولیهٔ زبان و رشد تکمیلی مورد بحث قرار می‌گیرد. رشد اولیهٔ زبان از بدو تولد آغاز می‌شود و تا حدود ۵ سالگی ادامه می‌یابد و بررسی رشد تکمیلی غالباً فرایند رشد زبان و سوادآموزی در دوران مدرسه تا بزرگسالی را هدف قرار می‌دهد. مهارت‌های اصلی زبان در دو گروه مهارت‌های پیش از سوادآموزی (شنیدن و صحبت کردن) و پس از سوادآموزی (خواندن و نوشتن) بررسی می‌شوند و دشوارترین آنها و آخرین مهارتی که افراد به آن تسلط می‌یابند، مهارت نگارش است. بسیاری از تحقیقات دامنه‌دار در زمینهٔ رشد پسین زبان (اودانل^۱ و همکاران، ۱۹۶۷؛ هانت^۲، ۱۹۶۵) بر توانایی‌های نوشتن در کودک دبستانی متمرکز بوده‌اند. زمانی که کودک وارد مدرسه می‌شود، بر ویژگی‌های اساسی آوایی، صرفی، نحوی، معنایی و بیشتر ویژگی‌های کاربردشناختی زبان مادری خود مسلط است. همچنین عملکرد گفتاری کودک پیشرفت چشمگیری می‌کند و معانی و عملکردهای عناصر زبانی در موقعیت‌های مختلف، اعم از واقعی و مجازی، را درک می‌کند (مانند گفته‌های استعاری، لطیفه و...) (زندى، ۱۳۸۵: ۵۸). فاسترکوهن^۳ (۱۳۸۹: ۲۱۸-۲۱۷) می‌گوید: «در نوشتار نیز مانند گفتار، تعداد ساختارهای مجهول نسبتاً اندک است، ولی همچنان که کودکان مهارت‌های نوشتاری خود را گسترش می‌دهند، ساختارهای مجهول بیشتری در نوشتار آنها به کار می‌رود. وقتی کاربرد بندهای ناهمپایگی در نوشتار بیشتر می‌شود، همپایگی به‌عنوان روشی از ترکیب بندها رو به کاهش می‌نهد. با این حال، همهٔ انواع بندهای ناهمپایه به‌صورت یکسان ایجاد نمی‌شوند؛ بندهای موصولی بیشترین افزایش را دارند و از نظر فراوانی،

1. R. C. O'Donnell
2. K. W. Hunt
3. S. Foster-Cohen

بندهای قیدی و اسمی کمترین افزایش را دارا هستند. حرف‌ربط‌هایی مانند «بنابراین»، «هرچند»، «ازطرف دیگر»، «بر این اساس» و... زمانی که کودکان به اهمیت «نشاندگی» آنها برای خواننده پی می‌برند، افزایش می‌یابد.

توانایی نگارش متنی منسجم، متأثر و نمایاندهٔ رشدِ گفتمانی کودک است که موضوع مورد توجه در مقالهٔ حاضر است. رشد گفتمان، در مباحثِ روان‌شناسیِ زبان، در قالبِ مهارت‌های محاوره‌ای و مهارت‌های روایتی بحث می‌شود. مهارت‌های روایتی توانایی توضیح یک واقعه، شیء یا بیان داستان را دربرمی‌گیرد (کرول^۱، ۱۳۹۱: ۴۶۳-۴۵۹). سبک روایی مستلزم زمان‌مندی و خطِ سیرِ عاطفی است، درحالی‌که سبک توضیحی بی‌زمان است، خطِ سیرِ عاطفی ندارد و اصولاً فرایندی توصیفی است که با استفاده از افزایش عمق و جزئیاتِ مشاهدهٔ تحلیلی عمل می‌کند (تولان^۲، ۱۳۸۶: ۳۴۱). عادی‌ترین روش بررسی مهارت‌های روایتی کودکان آن است که از آنها بخواهیم تا داستانی شخصی را روایت کنند (پیترسون^۳ و مکیب^۴، ۱۹۹۱؛ ساتن-اسمیت^۵، ۱۹۸۱). یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری یک متن منسجم در قالب روایت، استفاده از ابزارهای انسجام مناسب در متن است که طبق الگوی هلیدی^۶ و متیسن^۷ (۲۰۰۴: ۵۳۳) به سه مقولهٔ (الف) حروف ربط^۸، (ب) ارجاع^۹ و (ج) حذف^{۱۰} و جانشینی^{۱۱} تقسیم می‌شوند. با استفاده از حروف ربط، دو یا چند بند می‌توانند با هم ترکیب شوند و یک بند مرکب را شکل دهند. چنین ترکیباتی می‌توانند هم‌پایه^{۱۲} یا ناهم‌پایه^{۱۴} باشند (بلور^{۱۵} و بلور^{۱۶}، ۱۳۹۰: ۴۲۳). حروف ربط روابطی را نشان می‌دهند که در آن بخشی از متن بخش دیگر را توضیح می‌دهد^{۱۷}، بسط می‌دهد^{۱۸} و یا چیزی به آن می‌افزاید^{۱۹}. برای روابطِ توضیحی از دو دسته‌بندی استفاده می‌شود: الف- عطف (ابدال)^{۲۰}، و ب- شفاف‌سازی^{۲۱}. در عطف یا ابدال، بعضی عناصر به‌وسیلهٔ تمثیل^{۲۲} (با استفاده از «مثال، مانند»)، یا تفسیر^{۲۳} (با استفاده از

1. D. W. Carroll

2. M. Toolan

3. C. Peterson

4. A. McCabe

5. B. Sutton-Smith

6. cohesive device

7. M. A. K. Halliday

8. C. M. I. M. Matthiessen

9. Conjunction

10. Reference

11. Ellipsis

12. substitution

13. paratactic

14. hypotactic

15. Th. Bloor

16. M. Bloor

17. elaborate

18. extend

19. enhance

20. apposition

21. clarification

22. exemplification

23. exposition

«یعنی» بازگو^۱ می‌شوند. در شفاف‌سازی، عنصر توضیح‌داده‌شده نه‌تنها مجدداً بازگو بلکه به‌طور دقیق‌تری بیان می‌شود، مانند: «به‌بیان دقیق‌تر» یا «درواقع» (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۵۴۱-۵۴۰). بسط‌دادن شامل افزایش^۲، تنوع^۳ و تقابل^۴ است. افزایش یا مثبت است، مانند: «و»، یا منفی است، مانند: «هیچ‌یک»، «نه این» «نه آن»، یا تقابلی است، مانند: «اما». تنوع شامل جایگزین‌کننده^۵، مانند «در عوض»، مجزاکننده^۶ مانند «به‌جز»، انتخاب‌کننده یا اشاره‌کننده به انواع چیزی مانند «یا» است. اقسام مختلف افزایش که موجب پدیدآمدن انسجام می‌شوند، عبارتند از: (الف) مکانی - زمانی^۷، (ب) شیوه^۸، (ج) علی - شرطی^۹ و (د) موضوع^{۱۰}.

ارجاع، از طریق ایجاد ارتباط بین عناصر، باعث پدیدآمدن انسجام در متن می‌شود. با توجه به پدیدآمدن انسجام ارجاعی در متن می‌توان به زنجیره‌های ارجاعی^{۱۱} رسید (همان: ۵۳۴). ارجاع سه گونه دارد: شخصی^{۱۲} اشاره‌ای^{۱۳} و مقایسه‌ای^{۱۴}. ارجاع شخصی به مقوله شخص ارجاع می‌دهد. ارجاع اشاره‌ای به محل و میزان نزدیکی و دوری اشاره می‌کند. ارجاع مقایسه‌ای ارجاع غیرمستقیم به یکسانی، تفاوت و شباهت عوامل ارجاعی است (غلامحسین‌زاده و نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۱۷). اقلام ارجاع شخصی در زبان فارسی شامل ضمائر متصل، منفصل، مبهم و شناسه است. ارجاع اشاره‌ای شامل ضمیر اشاره، صفات اشاره، قیده‌های اشاره به چگونگی (این‌گونه، این‌طور، در این حال، بدین‌سان، ...) و قیده‌های اشاره به مقدار (این‌قدر، این‌همه، ...) می‌شود (همان: ۱۳۰-۱۳۱). اشاره‌های مکانی - زمانی (اینجا، آنجا، اکنون، الآن، آن‌گاه، آن‌زمان، ...) به محل یک فرایند در زمان یا مکان ارجاع می‌یابند (بهجو، ۱۳۷۷: ۲۰۱-۱۹۷). در ارجاع مقایسه‌ای، عنصر ارجاع‌دهنده، از طریق مقایسه با عنصر دیگری که به آن ارجاع می‌یابد، به‌لحاظ همانندی، شباهت و تفاوت نسبت به آن عنصر شناسایی می‌شود. عباراتی از قبیل «مشابه»، «تفاوت»، «به همان بزرگی»، «کوچک‌تر»، «به همان صورت» و «به‌طور برابر» از ارجاع‌های مقایسه‌ای هستند (هلیدی و متیسن: ۲۰۱۴: ۵۶۰).

حذف و جانشینی ممکن است در سطح بند، گروه فعلی و گروه اسمی اتفاق افتد. حذف یا جانشینی بند در یک گفتگو زمانی اتفاق می‌افتد که شنونده قادر باشد کلمات حذف‌شده را تشخیص بدهد. به‌عبارت دیگر، همه‌چیز می‌تواند حذف شود، به‌غیر از عناصر دربرگیرنده اطلاعات، مانند: «دوش بگیر - نمیتونم [Ø] دوش بگیرم» (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۵۶۷).

1. Reinstate
2. Addition
3. Variation
4. Adversative
5. Replacive
6. Subtractive
7. spaito-temporal

8. manner
9. casual- conditional
10. matter
11. referential chain
12. personal reference
13. demonstrative reference
14. comparative reference

فرایند حذف ممکن است تنها بر بخشی از محمول اثر بگذارد، اگر محمول به صورت گروه فعلی مرکب باشد مانند: «-یوسف : بازهم بگو. - زری: نه نمی‌توانم [Ø].» ([Ø]= [بگویم] (رمضانی، ۱۳۹۰: ۵۵). در حذف و جانشینی در گروه اسمی، هسته گروه اسمی می‌تواند حذف شود و یکی از وابسته‌ها نقش هسته را در ساختمان گروه اسمی به‌عهده بگیرد، مانند: «این کتاب بهتر است یا آن؟ - آن [Ø] بهتر است» ([Ø]= کتاب) (کاووسی نژاد، ۱۳۷۶: ۱۵۵).

پژوهش حاضر بر آن است که رشد ابزارهای انسجام دستوری را در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان در سه پایه چهارم، پنجم و ششم (به ترتیب در گروه‌های سنی ۹-۱۰، ۱۰-۱۱ و ۱۱-۱۲) بررسی کند و الگویی برای این رشد ارائه دهد. طبقه‌بندی ابزارهای انسجام دستوری برمبنای الگوی معرفی‌شده در فرآینقش منطقی‌هلییدی و متیسن (۲۰۰۴) صورت می‌گیرد. در این پژوهش تلاش می‌شود به دو پرسش اصلی پاسخ داده شود: متغیر سن در فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری (ارجاع، حرف ربط، حذف و جانشینی) چه تأثیری دارد؟ و متغیر سن چه تأثیری بر تنوع و توزیع ابزارهای انسجام دستوری دارد. به این ترتیب، فرضیه‌های پژوهش به این شرح‌اند: اول، فراوانی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری با افزایش سن و بالا رفتن پایه تحصیلی افزایش می‌یابد و این تفاوت معنادار است. دوم، با افزایش سن، ابزارهای انسجام دستوری متنوع‌تری در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان دیده می‌شود.

از پژوهش‌های غیرایرانی در زمینه رشد روایت می‌توان به این موارد اشاره کرد:

کلکان-اکر^۱ و لوپز^۲ (۱۹۸۵) با بررسی روایت‌های دانش‌آموزان کلاس اول تا سوم نشان دادند که کودکان بزرگ‌تر در روایت‌هایشان از واحدهای طولانی‌تر و پیوندهای انسجامی بیشتری استفاده می‌کنند. بدزینسکی^۳ (۱۹۸۸) با بررسی کاربرد ابزارهای انسجام در کودکان و بزرگسالان نشان می‌دهد که تغییرات مرتبط با سن در کاربرد ابزارهای انسجام دیده می‌شود و تعداد کمتری از کودکان زیر سن مدرسه در مقایسه با کودکان بزرگ‌تر از ارجاع‌های شخصی و ضمیر اشاره استفاده کرده‌اند. هیکمان^۴ (۱۹۹۱) به بررسی رشدی ابزارهای انسجام در گفتمان پرداخته و بر این نکته تأکید داشته است که رشد گفتمان در کودکی متوقف نمی‌شود و تا بزرگسالی ادامه می‌یابد و بنابراین انجام مطالعات رشدی در این زمینه حائز اهمیت است.

1. J. S. Klecan-Aker
2. B. Lopez
3. D. M. Badzinski
4. M. Hickmann

نیپولد^۱، شوارتز^۲ و آندلین^۳ (۱۹۹۲) کاربرد دو نوع حرف ربط قیدی را در ۱۲۰ دانش‌آموز نوجوان و نیز بزرگسالان بررسی کرده‌اند. میانگین سنی گروه‌های مورد بررسی از دوازده سال و نه ماه تا بیست‌وسه سال و هشت ماه است. نتایج نشان می‌دهد که، با بالا رفتن سن، توانایی کاربرد و درک این حروف ربط در نوشتار افزایش می‌یابد. لیگزا^۴ (۱۹۹۷) با بررسی روایت‌های شصت کودک ۶، ۷ و ۸ ساله، در چارچوب ساخت‌گرا و نقش‌گرا، نشان داد که فراوانی ابزارهای انسجام و کاربرد ابزارهای انسجامی که مستلزم کشف روابط بین عناصر بند هستند، مانند حروف ربط علی-شرطی یا ارجاع مقایسه‌ای با تعبیر پیچیده‌تر شدن ساختار نوشتار مرتبط و متأثر از متغیر سن هستند. جیسا^۵ (۲۰۰۰)، با بررسی انسجام در روایت‌های کودکان در سنین مختلف، نتیجه‌گیری کرده است که حذف، به‌عنوان یکی از عوامل انسجام، با بالا رفتن سن افزایش می‌یابد. چان^۶ (۲۰۰۲) به تأثیر متغیر سن در کاربرد حروف ربط توسط کودکان پیش‌دبستانی اشاره کرده است. هورتون-یکارد^۷ (۲۰۰۹) با بررسی کاربرد ابزارهای انسجام در گفتمان روایی ۳۳ کودک ۷ تا ۱۱ ساله نتیجه می‌گیرد که استفاده از ارجاع شخصی بالاترین بسامد را در گفتمان کودکان داشته است. لی^۸ و لی^۹ (۲۰۱۰) به ارزیابی رشد ابزارهای انسجام و میزان کاربرد حروف ربط و ارجاع در گفتمان کودکان پیش‌دبستانی گره‌ای پرداختند. نتایج این پژوهش مؤید این موضوع است که میزان گفتمان با افزایش سن سیر صعودی دارد، همچنین کاربرد حروف ربط و استفاده از ابزار انسجام پیوندی در برابر سایر ابزارهای انسجام رشد چشمگیری داشته است.

تعدادی از پژوهش‌های ایرانی به بررسی ابزار انسجام در شعر و کتاب‌های داستانی و غیر داستانی پرداخته‌اند، مانند بررسی عوامل انسجامی در غزلیات حافظ (حسینی، ۱۳۷۹)، انسجام دستوری در کتاب‌های تعلیمات دینی دوره راهنمایی (غلاملو، ۱۳۸۰)، عوامل انسجام دستوری داستان مدیر مدرسه (مؤمنی، ۱۳۸۰)، بررسی مجموعه داستانی یکی بود یکی نبود (همتی راد، ۱۳۸۲). در برخی دیگر از پژوهش‌ها گفتار یا نوشتار کودکان و دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گرفته است.

حسن‌نیا (۱۳۸۰)، با بررسی کاربرد عوامل انسجام متن در نوشتار دانش‌آموزان نشان داده است که ارجاع و ربط پربسامدترین ابزارهای انسجامی در نوشتار دانش‌آموزانند، و در این میان ارجاع شخصی و ربط افزایشی ساده، بالاترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. و از سوی

1. M. A. Nippold
2. I. E. Schwarz
3. R. A. Undlin
4. M. Ligeza
5. H. Jisa

6. W. Chan
7. R. Horton- Ikard
8. H. R. Lee
9. S. Lee

دیگر، رابطه‌ی جانشینی کمترین کاربرد را دارد. ابوذر (۱۳۸۴)، با بررسی عوامل انسجام بین‌متنی در نوشته‌های دانش‌آموزان پایه‌ی پنجم ابتدایی شهر تهران، نتیجه می‌گیرد که در میان ابزارهای انسجام دستوری، ارجاع شخصی از بیشترین بسامد برخوردار است و پس از آن، به‌ترتیب، ارجاع اشاره‌ای و ارجاع مقایسه‌ای قرار دارند. در میان ابزارهای انسجام پیوندی بیشترین بسامد، به‌ترتیب، به پیوند افزایشی، پیوند زمانی، پیوند علی و درنهایت به پیوند تباینی تعلق داشته است. امین (۱۳۸۶) نگارش دانش‌آموزان دختر و پسر در مقطع دوم راهنمایی را مورد تحلیل قرار می‌دهد و بسامد زیرمقوله‌های انسجام پیوندی را به این شرح گزارش می‌کند: دختران: ۱- افزایشی، ۲- علی، ۳- زمانی و ۴- تباینی. درحالی‌که در گروه پسران این توالی به‌صورت: ۱- افزایشی، ۲- زمانی، ۳- علی و ۴- تباینی است. محمدی (۱۳۸۹) به بررسی به‌کارگیری ابزارهای انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان پرداخته و نتیجه‌گیری کرده است که ارجاع پربسامدترین است. رضانی، نیلی‌پور و رستم‌بیک (۱۳۹۲) روایت‌های نوشتاری دانش‌آموزان با و بدون اختلال یادگیری در پایه‌ی چهارم و پنجم را تحلیل کرده‌اند و نشان داده‌اند که انسجام ارجاعی و انسجام واژگانی بالاترین و انسجام ربطی و انسجام حذف و جانشینی پایین‌ترین میانگین کل را به خود اختصاص داده‌اند. محرابی و دبیرمقدم (۱۳۹۳)، در مقاله‌ی خود، روند رشد کاربرد ابزارهای انسجام دستوری در کودکان چهار تا هفت ساله فارسی‌زبان را مورد ارزیابی قرار دادند و نتیجه می‌گیرند تمامی کودکان تمایل بیشتری به کاربرد ارجاع دارند.

۲- روش پژوهش

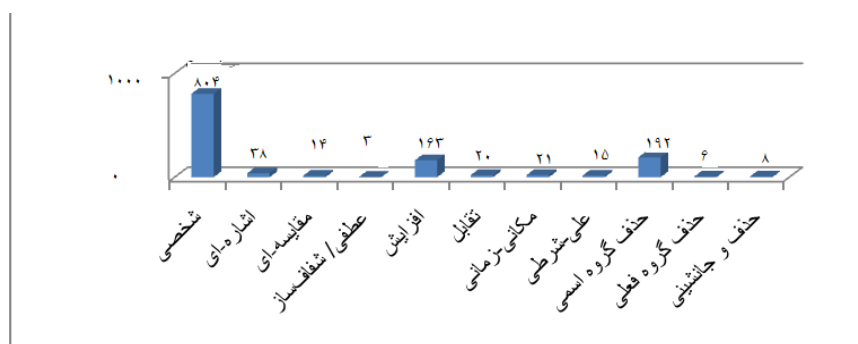
در پژوهش حاضر، گردآوری داده به‌شیوه میدانی و تحلیل کاربرد انواع ابزارهای انسجام به‌روش توصیفی-تحلیلی صورت می‌گیرد. تحلیل هم از نوع کیفی و هم کمی است. جامعه آماری دانش‌آموزان پسر ۱۲-۹ساله فارسی‌زبان شهر تهران در پایه‌های تحصیلی چهارم، پنجم و ششم هستند. در انتخاب مدرسه (مدرسه دولتی غدیر) از نمونه در دسترس استفاده شده است. در هر پایه یک کلاس درس به‌روش تصادفی و در هر کلاس ۱۵ دانش‌آموز به‌شیوه تصادفی کنترل‌شده انتخاب شدند. انتخاب دانش‌آموزان با رعایت معیارهایی از قبیل نداشتن اختلال ذهنی، ناتوانی جسمی و اختلال یادگیری صورت گرفته است. به این ترتیب، نمونه آماری مورد بررسی عبارتند از: ۴۵ دانش‌آموز پسر ۱۲-۹ساله شهر تهران که در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳ در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم مشغول به تحصیل بودند. ابزار گردآوری روایت، دو داستان مصور تنظیم‌شده در برگه‌های آچار (A4) بود که در اختیار هریک از دانش‌آموزان قرار

داده شد تا برمبنای آنها داستانی بنویسند. برای اطمینان از اجرای درستِ مراحلِ آزمون، پژوهشگر خود در جمع‌آوری داده‌ها در تمام کلاس‌ها حضور یافت.

۳- تحلیل و بحث

۳-۱- ابزارهای انسجام دستوری در نوشتار دانش‌آموزان پایه چهارم

کاربرد انواع انسجام دستوری در سه مقوله کلی ارجاع، پیوندی و حذف و جانشینی بررسی شد. همان‌گونه که در نمودار ۱ به تصویر کشیده شده است، سه ابزار انسجامی پرسامد، به ترتیب، عبارتند از: ارجاع شخصی (۸۰۴ مورد)، حذف گروه اسمی (۱۹۲ مورد) و افزایش (۱۶۳ مورد) و افزایش (۱۶۳ مورد). کمترین بسامد نیز به ابزار انسجام پیوندی عطفی مربوط می‌شود که تنها ۳ مورد رخداد داشته است.

نمودار ۱- فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری در پایه چهارم

۳-۱-۱- تحلیل کاربرد انواع ارجاع در نوشتار دانش‌آموزان پایه چهارم

همان‌طور که در جدول ۱ نشان داده شده است، در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم ارجاع شخصی با ۸۰۴ مورد پرسامدترین و ارجاع مقایسه‌ای با ۱۴ مورد کم‌بسامدترین نوع ارجاع هستند. درحالی‌که کمینه کاربرد ارجاع شخصی در دانش‌آموزان پایه چهارم ۳۶ و بیشینه آن ۹۰ است، کمینه دو نوع دیگر ارجاع، صفر است و بیشینه آنها نیز از ۶ تجاوز نمی‌کند. میانگین کاربرد ارجاع شخصی در دانش‌آموزان پایه چهارم ۵۳/۷۳ مورد بوده است، حال آنکه میانگین دو نوع ارجاع دیگر کمتر از ۳ است (مانند: «علی به رضا گفت بیا از روی پل به آن طرف خیابان برویم این کار بهتر است»؛ گفت، برویم= ارجاع شخصی)، (آن طرف، این کار = ارجاع اشاره‌ای)، (بهتر= ارجاع سنجشی).

جدول ۱- فراوانی انواع ابزارهای انسجام ارجاعی در پایه چهارم

انواع ارجاع			پایه چهارم
مقایسه‌ای	اشاره‌ای	شخصی	
۱۱	۲۰	۳۷۸	داستان ۱
۳	۱۸	۴۲۶	داستان ۲
۱۴	۳۸	۸۰۴	جمع کل
۰	۰	۳۶	کمینه
۲	۶	۹۰	بیشینه
۰/۹۳	۲/۵۳	۵۳/۷۳	میانگین

به این ترتیب، درصد ابزارهای انسجام ارجاعی در پایه چهارم عبارتند از: ارجاع شخصی (۹۴٪)، ارجاع اشاره‌ای (۴٪)، ارجاع مقایسه‌ای (۲٪) و الگوی فراوانی انسجام ارجاعی به این شرح است:

ارجاع شخصی < ارجاع اشاره‌ای < ارجاع مقایسه‌ای

۳-۱-۲- ابزارهای انسجام پیوندی در نوشتار دانش‌آموزان پایه چهارم

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، حرف ربط بسط‌دهنده (افزایشی) با ۱۶۳ مورد بیشترین بسامد و ابزار انسجام پیوندی عطفی، تنها با ۳ مورد رخداد، کمترین بسامد را در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم دارند. میانگین کاربرد حرف ربط افزایشی ۱۷/۵۳ است، این در حالی است که میانگین کاربرد سایر حروف ربط کمتر از ۲ است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که حرف ربط افزایشی ۷۳٪ از مجموع حروف ربط را شامل می‌شود. حروف ربط مکانی- زمانی (۱۰٪)، تقابلی (۹٪)، علی- شرطی (۷٪) و شرح‌دهنده (۱٪) رخداد داشته‌اند. الگوی فراوانی انسجام پیوندی به این شرح است: افزایشی < مکانی-زمانی < تقابلی < علی- شرطی < شرح‌دهنده (مانند: رضا گفت یعنی من می‌خواهم از پل عابر پیاده بروم)؛ (یعنی= حرف ربط عطفی)، «علی و رضا بعد از پله‌ها پل بالا رفتند و با هم گپ زدند. - رضا گفت اگر از از خیابان نمی‌رفتیم نمی‌توانستیم بخندیم چقد خوب است رعایت»؛ (و= حرف ربط افزایشی)، (اگر= حرف ربط علی شرطی)، (بعد= حرف ربط مکانی زمانی).

جدول ۲- فراوانی انواع ابزارهای انسجام پیوندی در پایه چهارم

انسجام پیوندی					پایه چهارم
افزایش‌دهنده		بسط‌دهنده		شرح‌دهنده	
علّی - شرطی	مکانی - زمانی	تقابل	افزایشی	عطفی / شفاف‌ساز	
۱۰	۶	۱۳	۸۱	۱	داستان ۱
۵	۱۵	۷	۱۸۲	۲	داستان ۲
۱۵	۲۱	۲۰	۱۶۳	۳	جمع کل
۰	۰	۰	۱۰	۰	کمینه
۳	۴	۶	۳۱	۱	بیشینه
۱/۰۰	۱/۴۰	۱/۳۳	۱۷/۵۳	۰/۲۰	میانگین

۳-۱-۳- حذف و جانشینی در نوشتار دانش‌آموزان پایه چهارم

بررسی کاربرد انواع حذف و جانشینی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان گویای آن است که حذف گروه اسمی با ۱۹۲ مورد پربسامدترین فرایند است. حذف و جانشینی ۸ مورد و حذف گروه فعلی ۶ مورد رخداد داشته‌اند. فراوانی، بیشینه و کمینه انواع حذف و جانشینی در جدول ۳ ارائه شده است. میانگین رخداد حذف گروه اسمی ۱۲/۸۰ است، درحالی‌که میانگین دو نوع دیگر حذف کمتر از یک درصد است (مانند: « - متین: بیا از روی پل عابر پیاده برویم. - امین: باشه، همین کار را می‌کنیم».

«این جوجه قشنگ‌تر است یا اون؟ - اون [Ø] قشنگ‌تر است» ([Ø] = جوجه).

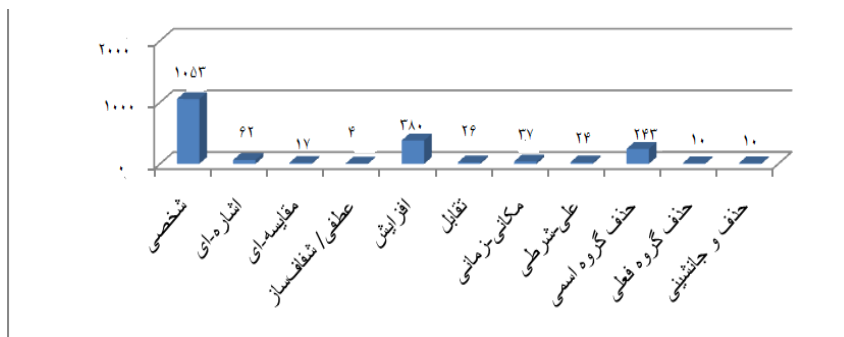
جدول ۳- فراوانی انواع حذف و جانشینی در پایه چهارم

حذف و جانشینی			پایه چهارم
حذف و جانشینی	حذف گروه فعلی	حذف گروه اسمی	
۵	۱	۹۴	داستان ۱
۳	۵	۹۸	داستان ۲
۸	۶	۱۹۲	جمع کل
۰	۰	۶	کمینه
۱	۲	۱۸	بیشینه
۰/۵۳	۰/۴۰	۱۲/۸۰	میانگین

به این ترتیب، درصد و فراوانی انواع حذف و جانشینی در پایه چهارم عبارتند از: حذف گروه اسمی (۹۳٪)، حذف و جانشینی (۴٪) و حذف گروه فعلی (۳٪) و الگوی فراوانی انسجام حذف و جانشینی به این شرح است: **حذف گروه اسمی < حذف و جانشینی > حذف گروه فعلی**.

۳-۲- انسجام دستوری در نوشتار دانش آموزان پایه پنجم

کاربرد انواع انسجام دستوری در سه مقوله کلی ارجاع، پیوندی و حذف و جانشینی بررسی شده است. فراوانی مقولات مختلف انسجام دستوری، همان گونه که در نمودار ۲ به تصویر کشیده شده است، به این شرح گزارش می شود: بیشترین بسامدها، به ترتیب، عبارتند از ارجاع شخصی (۱۰۵۳ مورد)، حرف ربط افزایشی (۳۸۰ مورد) و حذف گروه اسمی (۲۴۳ مورد) و کمترین بسامد نیز به حرف ربط عطفی مربوط می شود، تنها با ۴ مورد تکرار.

نمودار ۲- فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری در پایه پنجم

۳-۲-۱- ارجاع در نوشتار دانش آموزان پایه پنجم

همان طور که در جدول ۴ دیده می شود، در گفتمان نوشتاری دانش آموزان پایه پنجم، ارجاع شخصی با ۱۰۵۳ مورد پربسامدترین و ارجاع مقایسه‌ای با ۱۷ مورد کم‌بسامدترین است. میانگین کاربرد ارجاع شخصی ۷۰/۲۰ و میانگین سایر انواع ارجاع کمتر از ۵ است. بیشینه، کمینه و انحراف معیار کاربرد انواع ارجاع نیز در جدول ۴ ارائه شده است (مانند: «مریم و علی داشتند به سمت جنگل می‌رفتند، آنجا جوجه‌های قشنگتری دارد»؛ (داشتند، می‌رفتند = ارجاع شخصی)، (آنجا = ارجاع اشاره‌ای)، (قشنگتر = ارجاع مقایسه‌ای).

جدول ۴- فراوانی انواع ابزارهای انسجامِ ارجاعی در پایهٔ پنجم

انواع ارجاع			پایهٔ پنجم
مقایسه‌ای	اشاره‌ای	شخصی	
۱۱	۳۳	۴۹۰	داستان ۱
۶	۲۹	۵۶۳	داستان ۲
۱۷	۶۲	۱۰۵۳	جمع کل
۰	۱	۴۳	کمینه
۳	۱۰	۱۰۷	بیشینه
۱/۱۳	۴/۱۳	۷۰/۲۰	میانگین

درصد و فراوانی ابزارهای انسجامِ ارجاعی در پایهٔ پنجم عبارت است از ارجاع شخصی (۹۳٪)، ارجاع اشاره‌ای (۵٪) و ارجاع مقایسه‌ای (۲٪) و الگوی فراوانی انسجامِ ارجاعی به این شرح است:

ارجاع شخصی < ارجاع اشاره‌ای < ارجاع مقایسه‌ای

۳-۲-۲- ابزارهای انسجامِ پیوندی در نوشتار دانش‌آموزان پایهٔ پنجم

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، حرف ربط افزایشی، با ۳۸۰ مورد، بیشترین بسامد و ابزار حرف ربط عاطفی تنها با ۴ مورد کم‌ترین بسامد را در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایهٔ پنجم دارند. میانگین کاربرد حرف ربط افزایشی ۲۵/۳۳ است. این در حالی است که میانگین کاربرد سایر حروف ربط کمتر از ۳ است (مانند: «اگر این کار را نکنی یعنی دانش‌آموز خوبی نیستی و نمی‌خواهی مؤدب باشی»؛ (اگر = حرف ربط علی شرطی)، (یعنی = حرف ربط عاطفی)، (و = حرف ربط افزایشی).

جدول ۵- فراوانی انواع ابزارهای انسجامِ پیوندی در پایهٔ پنجم

انسجامِ پیوندی					پایهٔ پنجم
افزایش‌دهنده		بسط‌دهنده		شرح‌دهنده	
علّی - شرطی	مکانی - زمانی	تقابل	افزایشی	عطفی / شفاف‌ساز	
۱۷	۱۸	۱۴	۱۳۹	۳	داستان ۱
۷	۱۹	۱۲	۲۴۱	۱	داستان ۲
۲۴	۳۷	۲۶	۳۸۰	۴	جمع کل
۰	۰	۰	۱۰	۰	کمینه
۴	۷	۳	۳۹	۱	بیشینه
۱/۶۰	۲/۴۷	۱/۷۳	۲۵/۳۳	۰/۲۷	میانگین

درصد و فراوانی ابزارهای انسجام پیوندی در پایه پنجم عبارت است از ابزار انسجام پیوندی افزایشی (۸۱٪)، مکانی- زمانی (۸٪)، تقابلی (۹٪)، علی- شرطی (۵٪) و شرح‌دهنده (۱٪) و الگوی فراوانی انسجام پیوندی به این شرح است: افزایشی < مکانی- زمانی < علی- شرطی = تقابلی < شرح‌دهنده.

۳-۲-۳- حذف و جانیشینی در نوشتار دانش‌آموزان پایه پنجم

همان‌گونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، حذف گروه اسمی، با ۲۴۳ مورد، پرسامدترین نوع حذف است. حذف و جانیشینی و حذف گروه فعلی هرکدام تنها ۱۰ مورد رخداد داشته‌اند. میانگین رخداد حذف گروه اسمی ۱۶/۲۰ و دو نوع حذف دیگر کمتر از ۱ بوده است. کمینه و بیشینه رخداد انواع حذف و جانیشینی نیز در جدول ۶ ارائه شده است (مانند: «علی: این ماشین گرونتر است از اون» ([Ø]= ماشین)).

جدول ۶- فراوانی انواع ابزارهای حذف و جانیشینی در پایه پنجم

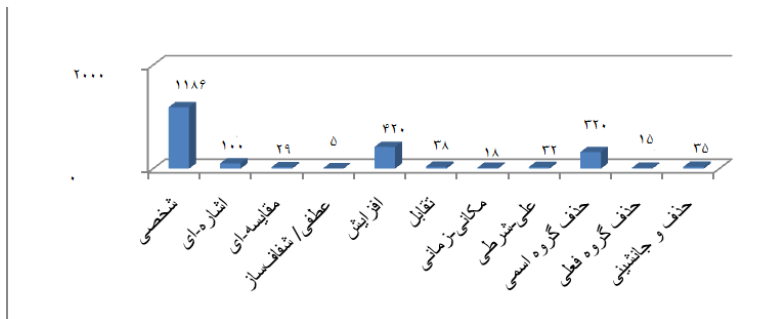
حذف و جانیشینی			پایه پنجم
حذف و جانیشینی	گروه فعلی	گروه اسمی	
۷	۵	۱۲۵	داستان ۱
۳	۵	۱۱۸	داستان ۲
۱۰	۱۰	۲۴۳	جمع کل
۰	۰	۱۰	کمینه
۳	۲	۲۴	بیشینه
۰/۶۷	۰/۷۳	۱۶/۲۰	میانگین

درصد و فراوانی انواع حذف و جانیشینی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه پنجم عبارتند از: حذف گروه اسمی (۹۲٪)، حذف و جانیشینی (۴٪) و حذف گروه فعلی (۴٪) و الگوی فراوانی انسجام حذف و جانیشینی به این شرح است:

حذف گروه اسمی < حذف و جانیشینی = حذف گروه فعلی.

۳-۳- ابزارهای انسجام دستوری در نوشتار دانش‌آموزان پایه ششم

فراوانی انواع ابزارهای انسجام در پایه ششم، همان‌گونه که در نمودار ۳ به تصویر کشیده شده است، به این شرح است: بیشترین بسامد، به ترتیب، به ارجاع شخصی (۱۱۸۶ مورد)، انسجام ربطی افزایشی (۴۲۰ مورد) و حذف گروه اسمی (۳۲۰ مورد) و کمترین بسامد نیز به حرف ربط عاطفی، تنها با ۵ مورد رخداد، تعلق دارد.

نمودار ۳- فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری در پایه ششم

۳-۳-۱- ارجاع در نوشتار دانش‌آموزان پایه ششم

همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم انسجام ارجاعی با ۱۱۸۶ رخداد پربسامدترین ابزار انسجام دستوری است. ارجاع اشاره‌ای و مقایسه‌ای، به ترتیب، ۱۰۰ و ۲۹ مورد رخداد داشته‌اند. میانگین رخداد ارجاع شخصی ۷۸/۴۰ و دو نوع ارجاع دیگر کمتر از ۷ است.

نمونه‌های کاربرد ابزار انسجامی ارجاع در نوشتار دانش‌آموزان پایه ششم:

«علی دارد از خیابان شلوغ و پر ماشین رد می‌شود. - رضا به علی می‌گوید بهتر است از پل بروی! - رضا می‌گوید آخر اینطوری زودتر می‌رسیم. - رضا به علی می‌گوید از پل برو تا به سلامت برسی به خانه» (می‌شود، می‌گوید، بروی، می‌گوید، برسی = ارجاع شخصی)، (بهتر، زودتر = ارجاع مقایسه‌ای)، (اینطوری = ارجاع اشاره‌ای).

جدول ۷- فراوانی انواع ابزارهای انسجام ارجاعی در پایه ششم

انواع ارجاع			پایه ششم
مقایسه‌ای	اشاره‌ای	شخصی	
۲۶	۴۱	۶۰۷	داستان ۱
۳	۵۹	۵۷۹	داستان ۲
۲۹	۱۰۰	۱۱۸۶	جمع کل
۰	۲	۵۸	کمینه
۵	۱۲	۱۲۵	بیشینه
۱/۹۳	۶/۶۷	۷۸/۴۰	میانگین

درصد و فراوانی ابزارهای انسجام ارجاعی در پایه ششم عبارت است از ارجاع شخصی (۹۰٪)، ارجاع اشاره‌ای (۸٪)، ارجاع مقایسه‌ای (۲٪) و الگوی فراوانی انسجام ارجاعی به این شرح است:

ارجاع شخصی < ارجاع اشاره‌ای < ارجاع مقایسه‌ای.

۳-۳-۲- ابزارهای انسجام پیوندی در نوشتار دانش‌آموزان پایه ششم

همان‌گونه که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، حرف ربط افزایشی، با ۴۲۰ مورد، بیشترین بسامد و حرف ربط عطفی، تنها با ۵ مورد، کمترین بسامد را در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم دارند. میانگین کاربرد حرف ربط افزایشی ۲۸/۰۰ است. این در حالی است که میانگین کاربرد سایر حروف ربط کمتر از ۳ است (مانند: «مریم و سهیل با هم قرار گذاشتن اگر به جنگل رفتند انسان‌های خوبی باشند. آنها از آن لحظه با جوجه‌ها کاری نداشتند»؛ (= حرف ربط افزایشی)، (اگر= حرف ربط علی شرطی)، (از آن لحظه= حرف ربط مکانی زمانی).

درصد و فراوانی ابزارهای انسجام پیوندی در پایه ششم عبارت است از ابزار انسجام ربطی افزایشی (۸۲٪)، مکانی - زمانی (۴٪)، تقابلی (۷٪)، علی- شرطی (۶٪) و شرح‌دهنده (۱٪) و الگوی فراوانی انسجام پیوندی به این شرح است: **افزایشی < تقابلی < علی- شرطی < مکانی- زمانی < شرح‌دهنده.**

جدول ۸- فراوانی انواع ابزارهای انسجام پیوندی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم

انسجام پیوندی					پایه ششم
افزایش‌دهنده		بسط‌دهنده		شرح‌دهنده	
عَلّی - شرطی	مکانی - زمانی	تقابل	افزایش	عطفی / شفاف‌ساز	
۲۱	۱۱	۱۸	۱۶۵	۲	داستان ۱
۱۱	۷	۲۰	۲۵۵	۳	داستان ۲
۳۲	۱۸	۳۸	۴۲۰	۵	جمع کل
۰	۰	۰	۱۶	۰	کمینه
۴	۴	۶	۵۱	۱	بیشینه
۲/۱۳	۱/۲۰	۲/۵۳	۲۸/۰۰	۰/۳۳	میانگین

۳-۳-۳- حذف و جانشینی در نوشتار دانش‌آموزان پایه ششم

همان‌گونه که در جدول ۹ آمده است، بسامد انواع حذف و جانشینی به‌ترتیب عبارت است از: حذف گروه اسمی (۳۲۰ مورد)، حذف و جانشینی (۳۵ مورد) و حذف گروه فعلی (۱۵ مورد). میانگین رخداد حذف گروه اسمی ۲۱/۲۷ و دو نوع حذف دیگر کمتر از ۲ بوده است. درصد و فراوانی انواع حذف و جانشینی در پایه ششم عبارت است از: حذف گروه اسمی (۸۷٪)، حذف و جانشینی (۹٪) و حذف گروه فعلی (۴٪) و الگوی فراوانی انسجام حذف و جانشینی به این شرح است: **حذف گروه اسمی < حذف و جانشینی > حذف گروه فعلی** (مانند: « - سهیل: من می‌خواهم جوجه‌ها رو بگیرم. - مریم: نه، این کار را نکن.») (حذف و جانشینی)، «علی: بیا از خیابان برویم. - رضا: نمایم [Ø] (برویم)» (حذف).

جدول ۹- فراوانی انواع حذف و جانشینی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم

حذف و جانشینی			پایه ششم
حذف و جانشینی	حذف گروه فعلی	حذف گروه اسمی	
۱۳	۶	۱۷۰	داستان ۱
۲۲	۹	۱۵۰	داستان ۲
۳۵	۱۵	۳۲۰	جمع کل
۰	۰	۱۰	کمینه
۴	۳	۳۴	بیشینه
۱/۸۷	۱/۰۰	۲۱/۲۷	میانگین

۳-۴- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری در پایه‌های تحصیلی مختلف

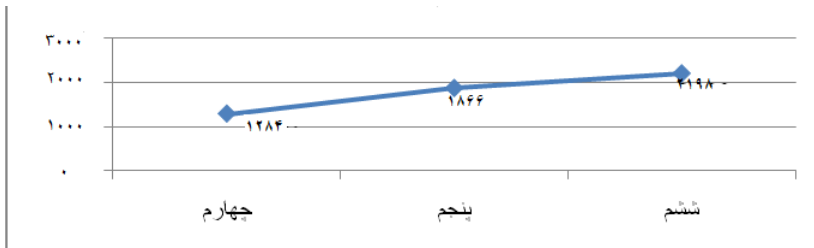
همان‌گونه که در نمودار ۴ مشهود است، از مجموع ۳۳۰۴ مورد ارجاع در کل داده‌های مورد بررسی، ۸۵۶ مورد به پایه چهارم، ۱۱۳۲ به پایه پنجم، ۱۳۱۵ مورد به پایه ششم تعلق دارد. از مجموع ۱۲۰۶ مورد حرف ربط، فراوانی این ابزار در پایه‌های چهارم و پنجم و ششم، به ترتیب، ۲۲۲ و ۴۷۱ و ۵۱۳ مورد بوده است. رخداد حذف و جانشینی در پایه‌های تحصیلی مختلف، به ترتیب، ۲۰۶ و ۲۶۳ و ۳۷۰ مورد بوده است. استفاده از ابزارهای مختلف انسجام دستوری با افزایش پایه تحصیلی افزایش می‌یابد. به عبارتی، کاربرد انواع ابزارهای انسجام دستوری، با توجه به متغیر سن (پایه تحصیلی)، روند صعودی دارد. کاربرد انواع ابزارهای انسجام دستوری در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان هر سه پایه تحصیلی از این الگو تبعیت می‌کند: ارجاع < انسجام پیوندی > حذف و جانشینی.

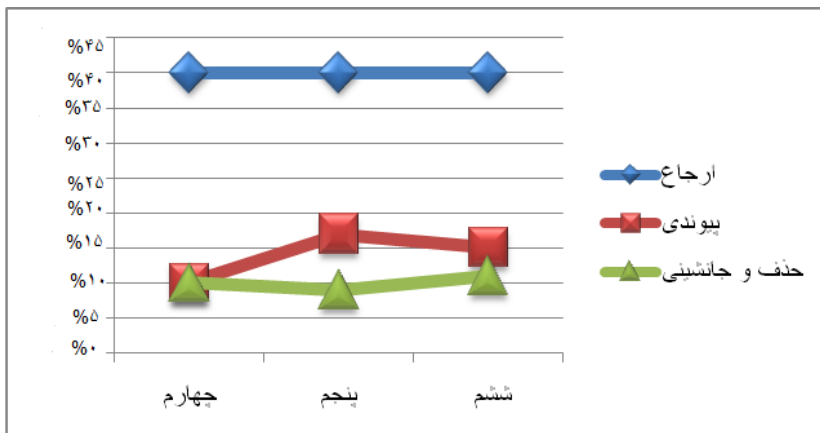
نمودار ۴- الگوی فراوانی کاربرد انواع ابزارهای انسجام دستوری

کاربرد ابزارهای مختلف انسجام دستوری با افزایش پایه تحصیلی افزایش می‌یابد و به عبارتی، رخداد انسجام دستوری با توجه به متغیر سن (پایه تحصیلی) روند صعودی دارد (نمودار ۵). مقایسه درصد رخداد انواع انسجام دستوری نشان می‌دهد که درصد ارجاع نسبت به سایر ابزارهای انسجام دستوری از پایه چهارم تا ششم بدون تغییر است. ابزار انسجام پیوندی در

پایه چهارم کمترین درصد و در پایه پنجم بیشترین درصد رخداد را داشته است. درصد رخداد حذف و جانشینی در پایه ششم به بیشترین حد می‌رسد (نمودار ۶).

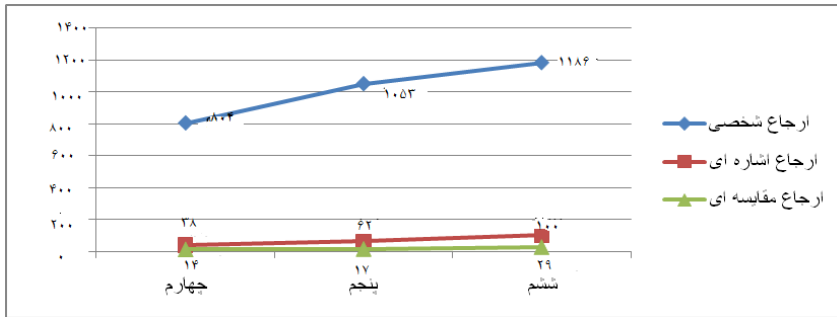

نمودار ۵- الگوی فراوانی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم

نمودار ۶- درصد هریک از ابزارهای انسجام دستوری

۳-۴-۱- تحلیل الگوی کاربرد انواع ابزار انسجام ارجاعی در پایه‌های تحصیلی مختلف ابزار انسجام ارجاعی پربسامدترین ابزار انسجامی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان است. از مجموع ۳۰۴۴ مورد ارجاع شخصی در کل داده‌های مورد بررسی، ۸۰۴ مورد به پایه چهارم، ۱۰۵۳ مورد به پایه پنجم و ۱۱۸۶ مورد به پایه ششم تعلق دارد. از مجموع ۲۰۰ مورد ارجاع اشاره‌ای، فراوانی در پایه‌های چهارم و پنجم و ششم، به ترتیب، ۳۸ و ۶۲ و ۱۰۰ مورد بوده است. ارجاع مقایسه‌ای، با ۶۰ مورد، کمترین بسامد را در میان گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان به خود اختصاص داده است و بسامد آن در پایه‌های تحصیلی مختلف، به ترتیب، ۱۴ و ۱۷ و ۲۹ مورد بوده است (نمودار ۷).

نمودار ۷- الگوی فراوانی ابزارهای انسجام ارجاعی در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم

همان‌طور که در نمودار ۸ دیده می‌شود، درصد رخداد ارجاع مقایسه‌ای نسبت به سایر ابزارهای انسجام ارجاعی از پایه چهارم تا ششم بدون تغییر است. درصد رخداد ارجاع شخصی از پایه چهارم تا ششم سیر نزولی دارد و درصد رخداد ارجاع اشاره‌ای از پایه چهارم تا ششم روند صعودی دارد.

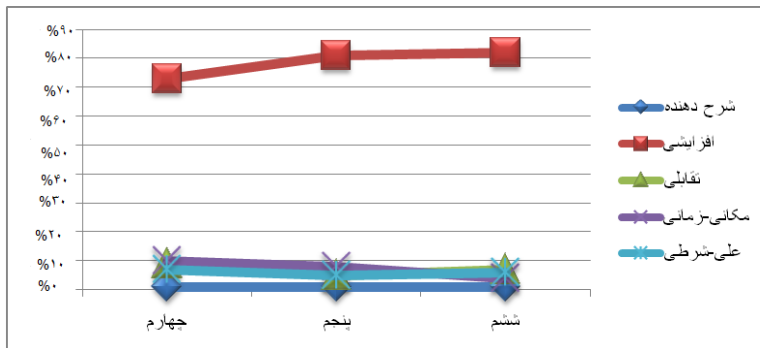
نمودار ۸- درصد هریک از ابزارهای انسجام ارجاعی

۳-۴-۲- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد ابزار انسجام پیوندی در پایه‌های تحصیلی

مختلف

به‌طور کلی، رخداد حرف ربط از پایه چهارم تا ششم افزایش می‌یابد. پربسامدترین حرف ربط، بسط‌دهنده افزایشی با ۹۶۳ مورد است که ۱۶۳ مورد آن به پایه چهارم، ۳۸۰ مورد به پایه پنجم و ۴۲۰ مورد به پایه ششم تعلق دارد. از مجموع ۸۴ مورد حرف ربط تقابلی، فراوانی آن در پایه‌های چهارم و پنجم و ششم، به ترتیب، ۲۰ و ۲۶ و ۳۸ مورد بوده است. رخداد حرف ربط افزایش‌دهنده زمانی-مکانی در پایه‌های تحصیلی مختلف، به ترتیب، ۲۱ و ۳۷ و ۱۸ مورد بوده است. از مجموع ۷۱ مورد حرف ربط افزایش‌دهنده (علّی- شرطی)، بسامد آن در پایه‌های

چهارم، پنجم و ششم، به‌ترتیب، ۱۵ و ۲۴ و ۳۲ مورد است. فراوانی ابزار انسجام پیوندی شرح‌دهنده در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان تنها ۱۲ مورد است. همان‌طور که فراوانی حرف ربط بسط‌دهنده افزایشی از پایه چهارم تا ششم بیشتر شده است، درصد رخداد آن نیز از پایه چهارم تا ششم سیر صعودی دارد. حرف ربط تقابلی در پایه چهارم بیشترین درصد و در پایه پنجم کمترین درصد رخداد را داشته است. درصد رخداد ابزارهای انسجام ربطی افزایش‌دهنده زمانی-مکانی، به‌ترتیب، در پایه چهارم (۱۰٪)، در پایه پنجم (۸٪) و در پایه ششم (۴٪) بوده است که در واقع، روندی نزولی را طی کرده است. حرف ربط افزایش‌دهنده علی-شرطی نیز روندی نزولی داشته است و بیشترین درصد رخداد آن در پایه چهارم (۷٪) بوده است. حرف ربط شرح‌دهنده روندی یکسان و بدون تغییر در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان داشته است.

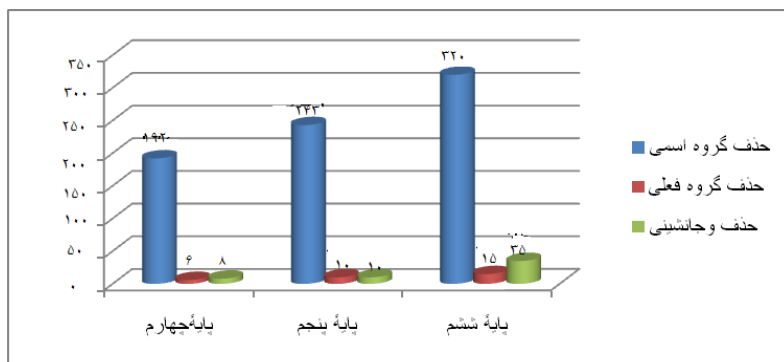

نمودار ۹- درصد و الگوی کاربرد هر یک از ابزارهای انسجام پیوندی

۳-۴-۳- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد حذف و جانشینی در گفتمان نوشتاری

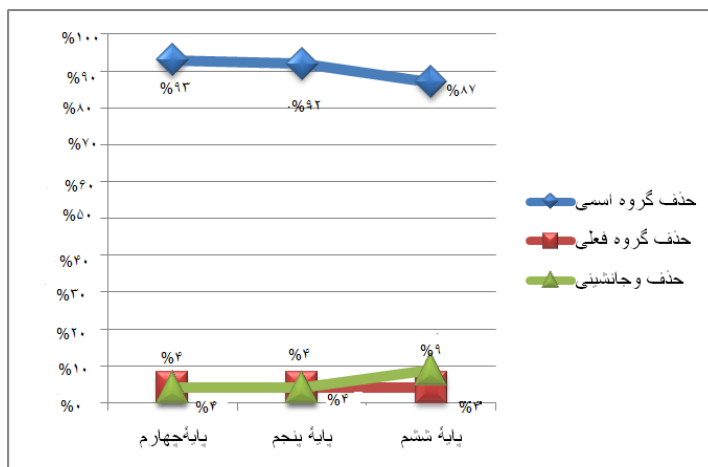
دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی مختلف

رخداد حذف و جانشینی از پایه چهارم تا ششم افزایش داشته است. حذف گروه اسمی، با ۷۵۵ مورد، پربسامدترین است که ۱۹۲ مورد آن به پایه چهارم، ۲۴۳ به پایه پنجم و ۳۲۰ مورد به پایه ششم تعلق دارد. از مجموع ۳۱ مورد حذف گروه فعلی، فراوانی در پایه‌های چهارم و پنجم و ششم، به‌ترتیب، ۶ و ۱۰ و ۱۵ مورد است. رخداد ابزارهای انسجامی حذف و جانشینی در پایه‌های تحصیلی مختلف، به‌ترتیب، ۸ و ۱۰ و ۳۵ مورد است (نمودار ۱۰).

نمودار ۱۰- الگوی فراوانی ابزارهای انسجام دستوری حذف و جانشینی

درصد رخداد حذف گروه فعلی نسبت به سایر ابزارهای انسجام دستوری حذف و جانشینی از پایه چهارم تا ششم بدون تغییر است. درصد رخداد حذف و جانشینی از پایه پنجم تا ششم سیر صعودی دارد و درصد رخداد حذف گروه اسمی از پایه چهارم تا ششم روند نزولی دارد (نمودار ۱۱).

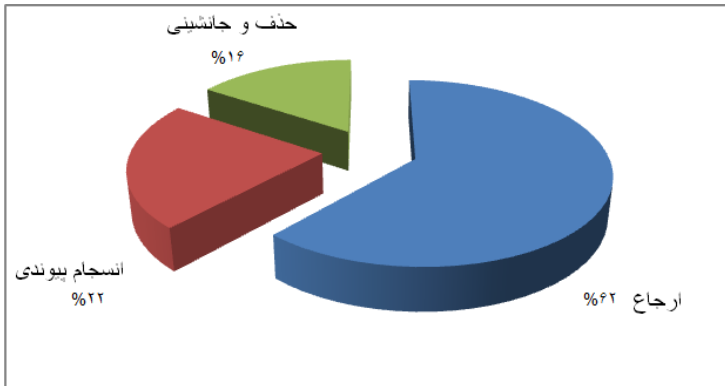

نمودار ۱۱- درصد و الگوی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری حذف و جانشینی

۳-۵- مقایسه درصد و فراوانی و توزیع ابزارهای انسجام در کل داده‌ها

در مجموع داده‌ها، ارجاع با ۴۰٪ بیشترین بسامد و حذف و جانشینی با ۱۰٪ کمترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. ارجاع شخصی، با ۳۰۴۴ مورد رخداد، پربسامدترین ابزار انسجام است.

حرف ربط افزایشی، با ۹۶۳ مورد، و حذف گروه اسمی، با ۷۵۵ مورد، از دیگر ابزارهای انسجام پررخداد هستند.

نمودار ۱۲- درصد ابزارهای انسجام دستوری در کل داده‌ها

۴- نتیجه‌گیری

براساس یافته‌ها، فراوانی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری در پایه چهارم ۱۲۸۴، در پایه پنجم ۱۸۶۶ و در پایه ششم ۲۱۹۸ مورد است. به این ترتیب، فراوانی کاربرد ابزارهای انسجام دستوری با بالا رفتن پایه تحصیلی بیشتر می‌شود. بنابراین، بخش اول فرضیه اول پژوهش حاضر، مبنی بر افزایش فراوانی با بالاتر رفتن سن، تأیید می‌شود (نگاه کنید به نمودار ۵). برای رد یا تأیید بخش دوم فرضیه اول (سنجش معناداری تفاوت فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری شامل ارجاع، انواع حروف ربط، حذف و جانمایی) از آزمون کروسکال-والیس (در نرم‌افزار SPSS 21) استفاده شد. در مقوله انسجام ارجاعی، تفاوت بسامد مشاهده‌شده ابزارهای انسجامی ارجاع شخصی و ارجاع اشاره‌ای در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه‌های مختلف تحصیلی معنادار است ولی ارجاع مقایسه‌ای معنادار نیست. در مقوله حذف، تفاوت بسامد مشاهده‌شده ابزارهای انسجامی حذف گروه اسمی و حذف و جانمایی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه‌های مختلف تحصیلی معنادار است، ولی تفاوت بسامد مشاهده‌شده ابزار انسجامی حذف گروه فعلی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان معنادار نیست. در مقوله انسجام پیوندی، تفاوت بسامد مشاهده‌شده ابزارهای انسجام پیوندی علی-شرطی و افزایشی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه‌های مختلف تحصیلی معنادار است. این تفاوت در حروف ربط شرح‌دهنده، تقابلی و مکانی-زمانی در گفتمان نوشتاری این دانش‌آموزان معنادار نیست. با وجود این، نتایج نشان می‌دهد که در مجموع، تفاوت سه مقوله انسجام ارجاعی، حروف ربط و

حذف و جانشینی در پایه‌های تحصیلی مختلف در سطح $p \geq 0/05$ معنادار است. به این ترتیب، با افزایش سن، کاربرد انواع ابزارهای انسجامی دستوری در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان مورد آزمایش افزایش می‌یابد که نشانگر تسلط بیشتر آنها به کاربرد ابزارهای انسجام دستوری است. به‌منظور سنجش تنوع دو معیار در نظر گرفته شد: نخست، مقایسه الگوی رخداد سه مقوله اصلی انسجام دستوری در سه پایه تحصیلی و دوم، مقایسه درصد توزیع ابزارهای انسجام مختلف. الگوی رخداد ابزارهای انسجامی حذف و جانشینی از پایه چهارم تا ششم تقریباً یکسان است. در پایه‌های چهارم و ششم، از بیشترین به کمترین، شاهد رخداد حذف گروه اسمی، حذف و جانشینی و حذف گروه فعلی هستیم. تنها در پایه پنجم، درصد رخداد حذف گروه فعلی و حذف و جانشینی یکسان است. درصد رخداد حذف گروه اسمی، از پایه چهارم تا ششم، روند نزولی و درصد رخداد حذف و جانشینی، از پایه پنجم تا ششم، سیر صعودی دارد. به‌نظر می‌رسد، با افزایش سن، دانش‌آموزان سعی می‌کنند از الگوهای متنوع‌تری در گفتمان نوشتاری خود بهره ببرند.

چهارم: حذف گروه اسمی (۹۳٪) < حذف و جانشینی (۴٪) < حذف گروه فعلی (۳٪)

پنجم: حذف گروه اسمی (۹۲٪) < حذف و جانشینی (۴٪) < حذف گروه فعلی (۴٪)

ششم: حذف گروه اسمی (۸۷٪) < حذف و جانشینی (۹٪) < حذف گروه فعلی (۴٪)

الگوی رخداد حرف ربط در پایه‌های مختلف تحصیلی نشان می‌دهد که بیشترین درصد، به‌ترتیب، به حرف ربط افزایشی و کمترین به حرف ربط شرح‌دهنده اختصاص دارد ولی در موارد دیگر تفاوت‌هایی در کاربرد انواع انسجام پیوندی دیده می‌شود. علاوه بر این، درصد رخداد حرف ربط افزایشی از پایه چهارم تا ششم سیر صعودی دارد. حرف ربط تقابلی در پایه چهارم بیشترین و در پایه پنجم کمترین درصد رخداد را داشته است. درصد حرف ربط زمانی-مکانی، به‌ترتیب، از پایه چهارم تا ششم، روندی نزولی را طی کرده است. حرف ربط علی-شرطی نیز روندی نزولی داشته است. حرف ربط شرح‌دهنده نیز روندی یکسان و بدون تغییر در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان داشته است. به این ترتیب، به‌نظر می‌رسد تنوع حرف ربط در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم بیشتر از پایه‌های پنجم و ششم بوده است.

چهارم: افزایشی (۷۳٪) < مکانی-زمانی (۱۰٪) < تقابلی (۹٪) < علی-شرطی (۷٪)

شرح‌دهنده (۱٪)

پنجم: افزایشی (</>۸۱) </> مکانی-زمانی (</>۸) </> علی-شرطی (</>۵) = </> تقابلی (</>۵)

شرح‌دهنده (</>۱)

ششم: افزایشی (</>۸۲) </> تقابلی (</>۷) </> علی-شرطی (</>۶) </> مکانی-زمانی (</>۴)

شرح‌دهنده (</>۱)

مقایسه الگوی رخداد ابزارهای انسجام ارجاعی از پایه چهارم تا ششم نشان می‌دهد که بیشترین درصد، به ترتیب، به ارجاع شخصی، ارجاع اشاره‌ای و ارجاع مقایسه‌ای اختصاص یافته است. به طور کلی، درصد رخداد ارجاع شخصی، از پایه چهارم تا پایه ششم، روند نزولی داشته است و در مقابل، ارجاع اشاره‌ای دارای روندی صعودی است. ارجاع مقایسه‌ای نیز در هر پایه ۲٪ را به خود اختصاص داده است. نتایج نشان می‌دهد که، با بالا رفتن پایه تحصیلی، مهارت دانش‌آموزان در کاربرد ارجاع اشاره‌ای بیشتر می‌شود و الگوی متنوع‌تری از کاربرد ابزارهای انسجامی ارجاعی را در نوشته‌های دانش‌آموزان می‌بینیم. به این ترتیب، فرضیه دوم، جز در مورد حرف ربط، تأیید می‌شود.

چهارم: ارجاع شخصی (</>۹۴) </> ارجاع اشاره‌ای (</>۴) </> ارجاع مقایسه‌ای (</>۲)

پنجم: ارجاع شخصی (</>۹۳) </> ارجاع اشاره‌ای (</>۵) </> ارجاع مقایسه‌ای (</>۲)

ششم: ارجاع شخصی (</>۹۰) </> ارجاع اشاره‌ای (</>۸) </> ارجاع مقایسه‌ای (</>۲)

پژوهش حاضر نشان داد که، با افزایش سن، میزان استفاده از ابزارهای انسجام دستوری روندی افزایشی دارد. این نکته با یافته کلکان-اکر و لوپز (۱۹۸۵) همخوانی دارد. استفاده از ابزارهای انسجامی پیچیده‌تر در دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر با نتایج لیگزا (۱۹۹۷) همسوست. ایکارد (۲۰۰۹) در پژوهش خود نشان داد که استفاده از ارجاع شخصی، بالاترین بسامد را در گفتمان کودکان داشته است و متغیر سن نقش بسزایی در میزان استفاده از ابزارهای انسجام دارد. در پژوهش حاضر نیز ارجاع شخصی بالاترین بسامد رخداد را داشته است و نقش متغیر سن در کاربرد ابزارهای انسجام نیز در پژوهش حاضر تأیید می‌شود. هی رن لی و سنگبوک لی (۲۰۱۰) نشان دادند که کاربرد حروف ربط و استفاده از ابزارهای انسجام پیوندی، در برابر سایر ابزارهای انسجام، رشد چشمگیری داشته است. مقایسه الگوی درصد و فراوانی انواع ابزارهای انسجام دستوری در پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که بیشترین افزایش درصد رخداد در انسجام پیوندی و از پایه چهارم به پنجم صورت گرفته است.

ارجاع در پژوهش‌های ایرانی چون غلاملو (۱۳۸۰)، مؤمنی (۱۳۸۰)، حسن‌نیا (۱۳۸۰)،

همتی راد (۱۳۸۲)، ابودر (۱۳۸۴)، محمدی (۱۳۸۹)، رضانی، نیلی‌پور و رستم‌بیک (۱۳۹۲)

به‌عنوان پررخداترین ابزار انسجام گزارش شده است که در پژوهش حاضر نیز تأیید می‌شود. در پژوهش حاضر، ارجاع شخصی از بیشترین بسامد برخوردار است و پس از آن، به‌ترتیب، ارجاع اشاره‌ای و ارجاع مقایسه‌ای قرار دارند. در میان ابزارهای انسجام پیوندی بیشترین بسامد، به‌ترتیب، به پیوند افزایشی، پیوند تقابلی، پیوند زمانی- مکانی، پیوند علی شرطی و درنهایت به پیوند شرح‌دهنده تعلق داشته است. در میان ابزارهای انسجامی حذف و جانشینی، بیشترین بسامد، به‌ترتیب، به حذف گروه اسمی، حذف و جانشینی و حذف گروه فعلی تعلق داشته است. به این ترتیب، در پژوهش حاضر نشان داده شد که الگوی کاربرد انواع ابزارهای انسجام دستوری در نمونه مورد بررسی از دانش‌آموزان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم چگونه است. در هر سه مقوله مورد بررسی، تنها یک نوع ابزار انسجام از بسامد بالایی (حدود ۸۰ درصد) برخوردار است و بسیاری از ابزارهای انسجام در نوشتار دانش‌آموزان یا به‌کار گرفته نمی‌شوند و یا کاربرد محدودی دارند. همچنین مشخص شد که متغیر سن بر فراوانی و تنوع ابزارهای انسجام تأثیر می‌گذارد. پیشنهاد می‌شود که چنین بررسی در گروه‌های سنی دیگر و با فاصله سنی بیشتر نیز انجام شود. در عین حال، تفاوت روایت‌های نوشتاری و گفتاری هم مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- ابوذر، سمیه (۱۳۸۴). *بررسی عوامل انسجام بین متنی در نوشته‌های دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور تهران.
- امین، سهیلا (۱۳۸۶). *بررسی سبک نگارش دانش‌آموزان دختر و پسر در مقطع دوم راهنمایی در منطقه یک آموزش و پرورش تهران در واحد یادگیری نگارش*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور تهران.
- بلور، مریل و توماس بلور (۱۳۹۰). *مقدمه‌ای بر روند تحلیل گفتمان انتقادی*. ترجمه علی رحیمی و امیرحسین شاه‌بالا، تهران: جنگل.
- بهجو، زهره (۱۳۷۷). «طرح کدبندی ابزارهای انسجام در زبان فارسی». فرهنگ. ۲۵ و ۲۶، ۲۱۱-۱۸۹.
- تولان، مایکل (۱۳۸۶). *روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی-انتقادی*. ترجمه سید فاطمه علوی و فاطمه نعمتی، تهران: سمت.

- حسن‌نیا، رضا (۱۳۸۰). بررسی کاربرد عوامل انسجام متن در نوشتار دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- حسینی، شهید قلی (۱۳۷۹). تجزیه و تحلیل گفتمانی و متنی غزلیات ترکی مازون (شاعر قشقای). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه شیراز
- رضانی، احمد (۱۳۹۰). مقایسه کاربرد ابزارهای انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان عادی و دارای اختلالات یادگیری فارسی‌زبان شهر تهران. رساله دکتری رشته زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.
- رضانی، احمد، رضا نیلی‌پور و آتوسا رستم‌بیک (۱۳۹۲). «مقایسه کاربرد ابزارهای انسجام در بیان نوشتاری دانش‌آموزان عادی و دارای اختلالات یادگیری فارسی‌زبان شهر تهران». *کودکان استثنایی (پژوهش در حیطه کودکان استثنایی)*. س ۱۳، ش ۱ (پیاپی ۴۷)، ۴۳-۵۷.
- زند، بهمن (۱۳۸۵). *زبان‌آموزی*. تهران: سمت.
- غلامحسین‌زاده، غلامحسین و حامد نوروزی (۱۳۸۷). «نقش ارجاع شخصی و اشاره‌ای در انسجام شعر عروضی فارسی». *فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی*، ۱۹، ۱۳۸-۱۱۷.
- غلاملو، مهناز (۱۳۸۰). بررسی و مقایسه انسجام دستوری در زبان فارسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد تهران مرکز).
- فاسترکوهن، سوزان (۱۳۸۹). *درآمدی بر رشد زبان کودک*. ترجمه فرزاد میر احمدی، تهران: رشد.
- کاووسی‌نژاد، سهیلا (۱۳۷۶). «حذف در زبان فارسی». *نامه فرهنگستان*. ش ۱۲، ۱۶۶-۱۴۶.
- کرول، دیوید دبلیو (۱۳۹۱). *روان‌شناسی زبان*. ترجمه حشمت‌الله صباغی، تهران: رشد.
- محرابی، ایران و محمد دبیرمقدم (۱۳۹۳). «روند رشد کاربرد ابزار انسجام دستوری در کودکان فارسی‌زبان». *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، س ۶، ش ۱ (پیاپی ۱۰)، ۲۳-۱.
- محمدی، مهدی (۱۳۸۹). *بررسی رابطه جنسیت با به‌کارگیری ابزارهای انسجام دستوری در متون نوشتاری دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات).
- مؤمنی، آرزو. (۱۳۸۰). *تجزیه و تحلیل گفتمانی داستان مدیر مدرسه جلال آل‌احمد در دو سطح خرد و کلان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه شیراز.
- همتی راد، زهرا. (۱۳۸۲). *تحلیل گفتمانی مجموعه یکی بود یکی نبود*، نوشته محمدعلی جمال‌زاده. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه شیراز.

- Badzinski, D. M. (1988). "Cohesion in children's discourse: Assessment of cognitive development". *Journal of Applied Communication Research*. 16(2), 113-125.
- Chan, Wing-s. (2002). "Age and medium effects on the production of conjunctions in narratives by Cantonese-speaking children." PhD diss., the University of Hong Kong (Pokfulam, Hong Kong).
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd edition, London: Edward Arnold.
- Hickmann, M. (1991). "The development of discourse cohesion: some functional and cross-linguistic issues". In G. Piérait-le-Bonniec & M. Dolitsky (eds.), *Language bases... discourse bases: Some aspects of contemporary French-language psycholinguistics research*. Amsterdam: John Benjamins, 157-185.
- Horton-Ikard, R. (2009). "Cohesive adequacy in the narrative samples of school-age children who use African American English". *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*. 40(4), 393-402.
- Hunt, K. W. (1965). *Grammatical Structure Written at Three Grade Levels*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
- Jisa, H. (2000). "Increasing Cohesion in Narratives: A Developmental Study of Maintaining and Reintroducing Subjects in French". *Linguistics*. 38(3), 591-620.
- Klecan-Aker, J. S., & B. Lopez (1985). "A Comparison of T-Units and Cohesive Ties Used by First and Third Grade Children". *Language and speech*. 28(3), 307-315.
- Lee, H. R., & S. Lee (2010). "Development of cohesive devices in preschool Korean children". *Communication Sciences & Disorders*. 15(3), 298-306.
- Ligeza, M. (1997). "Structural and Functional Analyses of Children's Narrative Texts". *Psychology of Language and Communication*. 1(1), 39-52.
- Nippold, M. A., I. E. Schwarz, & R. A. Undlin (1992). "Use and Understanding of Adverbial Conjuncts: A Developmental Study of Adolescents and Young Adults". *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 35(1), 108-118.
- O'Donnell, R. C., W. J. Griffin, & R. C. Norris (1967). *Syntax of Kindergarten and Elementary School Children: A Transformational Analysis*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.

Peterson, C. and A. McCabe (Eds.) (1991). *Developing Narrative Structure*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Sutton-Smith, B. (1981). *The Folkstories of Children*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.